

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРИУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ НІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ
ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
 Олена СТУЛКА

«26» червня 2023 р.

**«ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО
ПЕДАГОГА ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ»**

Кваліфікаційна робота здобувача
вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Практична психологія»
Аллаберенової Бадам
Миратгелдіївни

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, доцент
Шумілова Ірина Федорівна

Рецензент:
Кандидат педагогічних наук, доцент
Мараховська Наталя Владиславівна

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою ЄКТС 60 E
Секретар ЕК
Анастасія ВАГАБОВА
«29» червня 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. АДАПТАЦІЯ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА	6
1.1. Визначення базових понять дослідження.....	6
1.2. Характеристика етапів адаптації молодого педагога закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності.....	15
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	23
2.1. Роль та функції практичного психолога у забезпечення успішної адаптації молодих педагогів до професійної діяльності.....	23
2.2. Форми роботи практичного психолога з молодим педагогом закладу загальної середньої освіти щодо забезпечення його успішної адаптації до професійної діяльності.....	27
Висновки до розділу 2.....	36
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	41
ДОДАТКИ	46

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Професійна адаптація молодого вчителя є одним з найбільш значущих етапів його професійного становлення. Саме від перебігу, результатів і термінів професійної адаптації залежить ефективність подальшої професійної діяльності фахівців, зростання їхньої професійної майстерності і, відповідно, підвищення якості освітнього процесу закладу загальної середньої освіти в цілому.

Випускник університету в перші ж дні роботи в школі стикається з цілою низкою проблем, які самотійно, без спеціальної психологічної чи організаційно-методичної допомоги вирішити не в змозі. Невдалий досвід перших років педагогічної діяльності досить часто завершується відмовою молодого вчителя від своїх амбітних цілей – стати майстром в царині педагогіки. І навпаки, вдалий перебіг адаптаційного періоду завершується високим рівнем адаптованості, що виступає запорукою вирішення важливих питань у закладі загальної середньої освіти, які стосуються, зокрема, кадрового питання, підвищення професійної майстерності педагогів, їхнього професійного інноваційного розвитку, креативності та творчості, що своєю чергою сприяє підвищенню якості освітніх послуг.

У зазначеному контексті варто звернути увагу на тенденцію у сфері кадрового забезпечення, що виявляється у процесі постійного збільшення кількості вчителів передпенсійного та пенсійного віку. Сучасні заклади загальної середньої освіти гостро потребують нової генерації педагогічних кадрів, молоді людей, які можуть прийти на зміну досвідченим педагогам та успішно конкурувати на ринку педагогічних послуг відповідно нових ускладнених умов професійної діяльності.

З огляду на зазначене, проблема професійного становлення молодого вчителя, і зокрема, його успішна адаптація до професійної педагогічної діяльності, вимагає особливої уваги з боку адміністрації закладу освіти та практичного психолога. Управляти процесом адаптації молодого фахівця є

до певної міри можливим, але виключно на основі знання особливостей цього процесу, динаміки механізмів його протікання, специфіки формування адаптивних характеристик.

Отже, процес адаптації молодого педагога як професіонала до умов педагогічної діяльності являє собою складний цілісний процес, обумовлений поєднанням низки психологічних, педагогічних, соціальних чинників. З огляду на таку складність та інтегративність, саме цей процес потребує теоретичного осмислення та емпіричного вивчення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні питання професійної адаптації молодого педагога до професійної діяльності досліджували Я. Абсалямова (дослідниця розкрила зв'язок адаптації з особливостями характеру педагога); М. Скубій (науковцем висвітлено критерії професійної адаптації вчителя); Л. Єршова (наукові праці дослідниці присвячено впливу конструктивних умінь молодих педагогів на перебіг та результативність професійної адаптації); І. Облес, В. Семиченко (науковцями досліджено загальні питання професійної адаптації вчителя, її механізми, чинники та критерії); О. Супрун (науковцем розкрито проблему психосоматичної адаптації вчителя); О. Саннікова (дослідницею висвітлено роль та значення емоційності у структурі професійних якостей вчителя); О. Солодухова (роботи дослідниці присвячено проблемам становлення особистості молодого вчителя в процесі професійної адаптації, питанням психокорекції його особистісних якостей).

Також різні аспекти даної проблеми адаптації молодих педагогів до професійної діяльності вивчали С. Гура, О. Зотова, І. Кряжева, О. Мороз, Н. Чайкіна, С. Хатунцева та інші науковці.

У сучасних дослідженнях процесу професійно-педагогічної адаптації молодих вчителів досліджено:

- проблема пристосування молодого фахівця до професійного середовища в системі «людина – професійне середовище»;
- процес формування професійно значущих якостей особистості,

необхідних для успішної адаптації до умов професійної діяльності;

– умови оволодіння фахівцем обраною професією, професійними навичками та розвиток професійних якостей особистості;

– питання оволодіння сукупністю знань, умінь, навичок, необхідних для освоєння професії.

Метою дослідження є розкриття сутності психологічного супроводу адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності.

Відповідно до мети кваліфікаційної роботи визначено наступні **завдання дослідження:**

- 1) на основі аналізу праць вітчизняних і зарубіжних дослідників здійснити аналіз базових понять дослідження;
- 2) розкрити етапи адаптації молодого закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності;
- 3) обґрунтувати зміст психологічного супроводу адаптації молодих педагогів закладів загальної середньої освіти до професійної діяльності.

Об'єкт дослідження – професійна діяльність практичного психолога у закладах загальної середньої освіти.

Предмет дослідження – процес професійної взаємодії практичного психолога закладу загальної середньої освіти з молодими вчителями, що забезпечує його успішну адаптацію до професійної діяльності.

Для розв'язання поставлених завдань було використано такі **методи дослідження:** аналіз актуальної психологічної літератури; синтез теоретичних та практичних напрацювань вітчизняних та зарубіжних науковців; а також методи емпіричного дослідження (аналіз роботи практичного психолога закладу загальної середньої освіти; аналіз організаційно-методичних умов успішної адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності та змісту діяльності практичного психолога у зазначеному процесі.

Практичне значення здобутих результатів. Обґрунтовано сутність та організаційно-педагогічні умови психологічного супроводу адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності. Матеріали, розроблені у межах дослідження, можуть бути використані практичними психологами закладів загальної середньої освіти в процесі організації та здійснення психологічного супроводу молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності.

РОЗДІЛ 1.

АДАПТАЦІЯ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК НАУКОВА ПРОБЛЕМА

1.1. Визначення базових понять дослідження

Завданнями нашого дослідження передбачено базових понять: «адаптація», «адаптивна поведінка», «професійна адаптація», «адаптивність», «адаптованість». Розглянемо детальніше ці поняття.

Термін «адаптація» було уперше введено Г. Аубертом у 1865 р. на позначення чутливості аналізаторів під впливом пристосування органів чуттів до діючих подразників у біологічній, медичній і психологічній науках зміну [48]. Однак це поняття є універсальним, оскільки використовується у багатьох науках, оскільки у ньому відображено загальну властивість живої матерії пристосовуватися до умов середовища, неперервного удосконалення суспільства або людини [34].

Поняття «адаптація» широко використовується у різних сферах наукового знання (біологія, медицина, філософія, соціологія, психологія, педагогіка) та має низку визначень. Сьогодні адаптація розуміється в різних науках як:

- процес, за якого організм пристосовується до нового середовища;
- відносини рівноваги, що встановлюється між живим організмом і середовищем;
- єдність суперечності між явищем і сутністю;
- мета, до якої прагне організм (особистість);
- сукупність реакцій, спрямованих на підтримку функціональних властивостей особистості у перебігу впливу на них змінних умов соціуму;
- вид нормального функціонування органів або всього організму;
- цілісна система реакцій живих організмів, які мають активний,

характер, сприяють не тільки підтримці динамічної рівноваги у певних умовах середовища, але й забезпеченню можливості еволюції при їх зміні [21].

У психології та педагогіці адаптація розглядається сучасними науковцями як пристосування особистості до існування в соціумі відповідно вимог, які висуває цей соціум. Адаптація являє собою стан організму, коли внутрішній інформаційний стан максимально співзвучний інформаційному стану ситуації. Науковці наголошують на тому, що адаптація здійснюється в процесі соціалізації особистості в ході її індивідуального розвитку, трудового і професійного становлення [22].

Для дослідження професійної адаптації молодих вчителів закладів загальної середньої освіти важливим є застереження вітчизняних дослідників про існування декількох етапів адаптації, що суттєво відрізняються за своїм психологічним змістом:

а) переадаптація (пристосування до майбутніх уявних ситуацій, закріплення психологічної установки на адаптацію);

б) дезадаптація (відвикання від звичних умов, де людина перебувала до певного часу);

в) реадаптація (перехід від «нових» умов життя та звикання до інших);

г) дисадаптація (неадаптованість, особистість не здатна пристосуватися до нових умов соціуму) [7].

У межах такого погляду на проблему адаптації слід розкрити поняття «адаптивна поведінка». Аналізуючи це поняття, С.Хаїрова посилається на дослідження Г.Вебера, який визначає адаптивну поведінку як індивідуальний спосіб взаємодії суб'єкта із ситуацією відповідно власної логіки та значущості в житті особистості та її психологічних можливостей, головним завданням якої є успішна адаптації до вимог ситуації. Така поведінка дозволяє людині оволодіти цією ситуацією, пом'якшити вимоги, що обумовлюються такою ситуацією, навчитися їх

уникати у подальшому чи звикнути до вже відомих умов і таким чином знівелювати стресовий вплив ситуації якомога швидше [6].

Дослідниками виокремлено такі найбільш значущі аспекти процесу адаптації до нових умов:

1) психофізіологічний (пов'язаний з руйнуванням одних динамічних стереотипів та становленням інших, нових, виробленням адекватних форм реагування на впливи оточуючого середовища);

2) соціально-психологічний, що охоплює сферу взаємин та спрямованість на майбутню професію;

3) педагогічний, що характеризується як звикання людини до нових методів і форм діяльності [16].

Професійна адаптація вчителя визначається як складаний динамічний багатоетапний процес входження молодого фахівця у професійну діяльність, що характеризується специфічними особливостями, оволодіння ним педагогічною майстерністю, що передбачає формування власного стилю взаємодії з учнівським колективом, високу професійну активність та творчість [5].

Адаптованість розглядається науковцями як здатність до адаптації, що передбачає такі психологічні та фізіологічні особистісні властивості, які дозволяють молодому фахівцю оволодівати професійною діяльністю з найменшими витратами часу й зусиль, спрямованість на добросесне виконання ним професійних обов'язків, адекватне сприйняття колективних цілей, здатність до входження в систему професійних, соціальних та міжособистісних взаємин. Адаптованість саме до педагогічної діяльності характеризується наявністю професійної спрямованості молодого вчителя, високим рівнем сформованості професійних компетентностей, рівнем усвідомлення професійних функцій [23].

Про високу адаптованість вчителя свідчить рівень його професійної майстерності, основу якої складає синтез загальних, спеціальних

(предметних), психолого-педагогічних знань, професійних педагогічних умінь, культури педагогічного мислення та спілкування, готовність працювати над постійним підвищенням якості педагогічних послуг. У випадку, якщо молодий фахівець постійно демонструє нездатність досягти поставлених цілей, його наміри не знаходять повноцінної реалізації, а мотиви не мають чіткої визначеності, говорять про його неадаптивність. Про неадаптивність молодого вчителя свідчить і розбіжність між його цілями та одержаними ним результатами діяльності, неспівпадіння запланованої мети й отриманих результатів. Однак неадаптивність можна розглядати як мотив, що стимулює та спрямовує входження молодого фахівця у педагогічну професію [6].

Явище ускладненої адаптації молодого вчителя до професійної діяльності науковці конкретизують такими поняттями, як: «утруднення», «складнощі», «проблеми». Серед найбільш розповсюджених забруднень молодих педагогів у професійній діяльності науковці виділяють такі:

- утруднення у формуванні окремих структурних компонентів педагогічної діяльності;
- дидактичні утруднення;
- проблеми у налагодження стосунків з учнями;
- нездатність до конструктивної взаємодії з колегами;
- не вміння впливати на якість освіти тощо [25].

Негативними суб'єктивними чинниками адаптації молодих вчителів закладів загальної середньої освіти є: тривожність, похмурість, пригніченість настрою, песимістичне ставлення до майбутнього; мовчазність, уникнення товариства, нервово-психічна невірноваженість; екстернальний локус контролю; неадекватна (або завищена, або занижена) самооцінка; несформована або не диференційована структура ціннісних орієнтацій; підозрілість, поступливість, м'якість, чутливість, сором'язливість, співпереживання тощо).

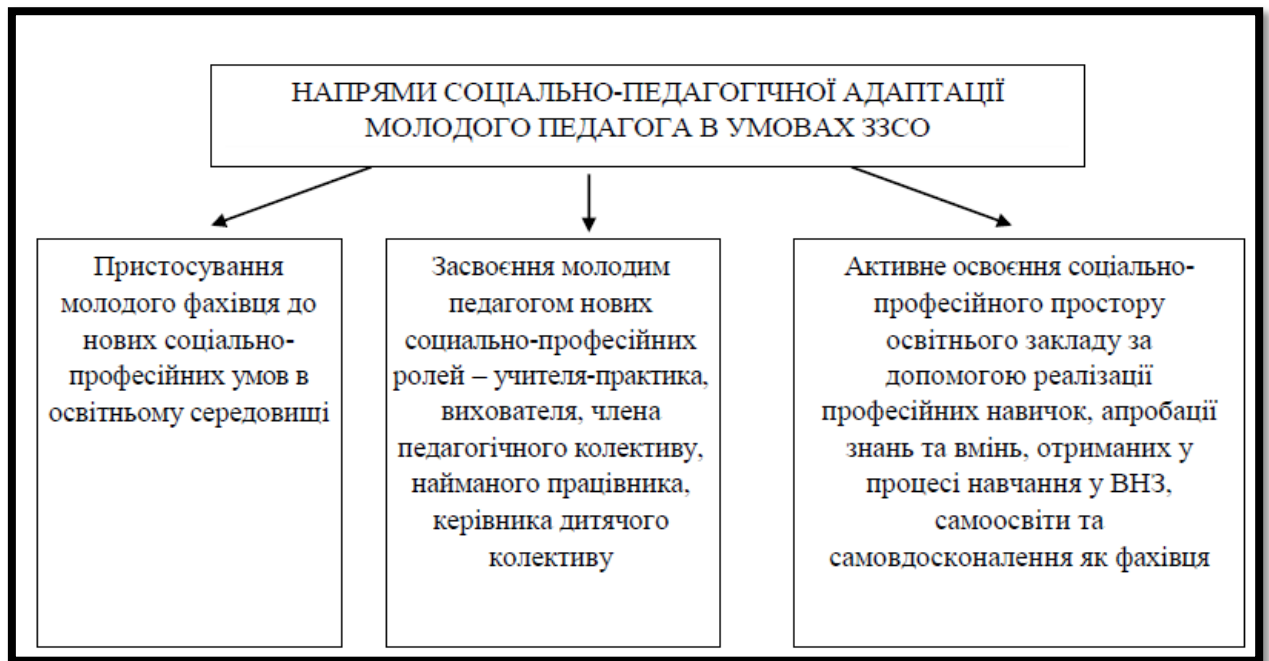
Вирішальним чинником успішної адаптації молодих педагогів до професійної діяльності є психологічна готовність. На думку науковців, вона передбачає сформовану спрямованість на педагогічну діяльність, установку на роботу у закладі загальної середньої освіти, наявність інтересу до дитини і до предмету викладання, потребу у постійній самоосвіті. Науковці відносять до психологічної готовності до професійної діяльності емоційну стійкість, що забезпечує витримку, професійно-педагогічне мислення, що дозволяє встановлювати й аналізувати причинно-наслідкові зв'язки явищ в межах освітнього процесу, аналізувати власну професійну діяльність, науково пояснювати власні професійні успіхи і невдачі, передбачати результати діяльності.

Вітчизняні дослідники визначили два рівні адаптивності:

- 1) у сфері відносин «організм – природне середовище»;
- 2) у сфері відносин «особистість – соціальне середовище».

Поняття «соціальна адаптація» означає пристосування людини до життя в суспільстві, набуття нею певного соціального досвіду перебування в цьому суспільстві, засвоєння його матеріальної й духовної культури. У вузькому розумінні адаптація трактується як входження (пристосування) людини до конкретного соціуму [124].

Вітчизняні дослідники пов'язують поняття «професійна адаптація» з процесом оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками, усвідомлення нормами й функціями професійної діяльності. Так, О. Шиян вважає професійну адаптацію «процесом інтеграції у професію, оволодіння майстерністю, застосування знань, умінь і навичок у конкретних ситуаціях» [47, с. 104]. С. Вершловський акцентує увагу на тому, що в процесі професійної адаптації відбувається інтеграція професійних знань, умінь й навичок у професійну діяльність [21].

Рис. 1.1. Напрями соціально-педагогічної адаптації молодого педагога в умовах закладу загальної середньої освіти

О. Мороз портактовує професійну адаптацію молодого вчителя до педагогічної діяльності як складний динамічний процес «входження у професію», оволодіння педагогічною майстерністю на основі сукупності набутих раніше і нових знань, умінь і навичок, у результаті чого відбувається активна видозміна вчителя з метою ефективного професійного функціонування [12].

Таблиця 1.1

Структура професійної адаптованості молодого викладача закладу вищої освіти непедагогічного профілю

Структурні компоненти	Зміст
Особистісний	Працездатність; уміння пристосовуватися до характеру і звичок колег по роботі; прагнення до професійного й особистісного самовдосконалення, гуманістична спрямованість діяльності, ставлення до дитини як найвищої

Продовження табл. 1.1

	<p>цінності; відкритість, щирість, чуйність, доброзичливість, тактовність, емпатійність; стійка позитивна мотивація до діяльності; позитивне ставлення до колег, керівництва школи; вміння пробачати помилки; терпимість до психічного чи фізичного дискомфорту; схильність до лідерства; переважання гарного настрою; адекватність самооцінки.</p>
Теоретичний	<p>Знання про адаптацію: зміст, механізми, рівні та способи їх виявлення; знання педагогіки: ідеї й алгоритми сучасних освітніх технологій, шляхи їх запровадження; принципи навчання і виховання (гуманізму, виховання в діяльності та спілкуванні, стимулювання дитини до саморозвитку тощо); знання психології (вікових та індивідуальних особливості дітей (їхні мотиви і потреби, інтереси і нахили, пізнавальні процеси тощо); способи вирішення конфліктів.</p>
Практичний	<p>Аналітико-прогностичні вміння (здійснювати критичний аналіз, зіставляти й порівнювати педагогічні факти та явища, давати їм оцінку, аргументувати своє ставлення до них, збирати й аналізувати інформацію про особистісні особливості учнів; передбачати наслідки взаємодії з окремим учнем та класом у цілому); організаторсько-проектувальні вміння (керувати освітньою діяльністю учнів; розвивати їхню ініціативу; надавати дітям різні види педагогічної підтримки; формувати адекватні педагогічні цілі, обирати способи для їх досягнення тощо); комунікативно-емпатійні вміння (налагоджувати взаємодію з учнями, викликати в них довіру до себе;</p>

Продовження табл. 1.1

	<p>встановлювати та підтримувати доброзичливі стосунки з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі, керівництвом школи, спонукати їх до активної діяльності; встановлювати зворотний зв'язок; аналізувати й вирішувати конфліктні ситуації; діяти в нестандартних ситуаціях професійної діяльності; відчувати психологічний стан дитини, визначати причини змін в її поведінці; співпереживати тощо); рефлексивно-оцінні вміння (проводити рефлексійні дії, правильно оцінювати результати власної професійної діяльності; здійснювати контроль, корекційну роботу з учнями тощо).</p>
--	--

Професійна адаптація пов'язана із психологічною, оскільки особистість молодого вчителя закладу загальної середньої освіти адаптується до школи, засвоює суспільні норми й цінності професії педагога, формує свій соціально-професійний статус. Вивчаючи процес професійної адаптації молодого вчителя, науковці підкреслюють, перш за все, психологічну та соціальну спрямованість цього процесу. Тому лідируюче місце в адаптації молодого вчителя займає його професійна соціалізація, тобто засвоєння та реалізація професійного досвіду, оволодіння цінностями професійної спільноти. Значущою у зазначеній площині постає поява основних психологічних новоутворень, а саме: освоєння нової соціальної ролі, формування професійно важливих якостей, вибір оптимального поведінкового рішення [13].

Процес адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійно-педагогічної діяльності містить у собі прийняття ролей і функцій професійного характеру, так і входження до системи міжособистісних відносин у педагогічному колективі. Тому соціально-психологічну та професійну адаптацію в умовах упровадження Концепції

Нової української школи слід розглядати як дві сторони цілісного процесу входження вчителя у професію.

Отже, сутність професійної адаптації молодих вчителів у закладах загальної середньої освіти полягає у взаємодії та узгодженні інтересів особистості вчителя і вимог, що висувається до неї професією. Механізмом професійної адаптації є взаємодія середовища адаптації (заклад загальної середньої освіти) та конкретного педагога. Адаптивній ситуації притаманна новизна змісту і видів діяльності, а також пов'язане з ними професійне спілкування, що має специфічні особливості. Під впливом такої ситуації розвивається адаптивна потреба, що являє собою усвідомлення особистістю необхідності в пізнанні нового середовища, в ідентифікації з ним, що виступає обов'язковою умовою успішної професійної адаптації молодого вчителя [18].

Професійну адаптацію як адаптацію молодого фахівця до першого робочого місця на виробництві розглядається вітчизняними науковцями лише як один із компонентів довготермінового адаптаційного процесу. Поняття «професійна адаптація» розглядається у психології як фахово-світоглядне самоутвердження особистості фахівця, як цілісний процес оволодіння людиною соціально-професійною роллю відповідно особистісних інтересів і соціальних потреб [11].

Таким чином, професійно-педагогічна адаптація є складним процесом пристосування молодого вчителя у початковий період професійної діяльності до особливостей місця роботи та організації педагогічної праці, в результаті якого відбувається повне оволодіння вчителем-початківцем специфікою професійної діяльності в умовах закладу загальної середньої освіти, що містить у собі систематизацію набутих раніше і засвоєння нових знань і вмінь, необхідних для успішного здійснення професійної діяльності, формування професійно важливих особистісних якостей, гармонійного входження у педагогічний колектив.

1.2. Характеристика етапів адаптації молодого педагога закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності

Професійна адаптація молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності розглядається науковцями у процесуальному і результативному аспектах. У межах аналізу професійної адаптації в процесуальному аспекті визначаються її часові характеристики, стадії та їх тривалість, форми та різновиди адаптації. У межах розгляду професійної адаптації в результативному аспекті визначаються об'єктивні показники ефективності професійної діяльності, а також суб'єктивні якості особистості, що утворюються в процесі пристосування цієї особистості до умов професійної діяльності [2].

Процес адаптації розпочинається в період фахової педагогічної підготовки, яку молодий вчитель здобуває у закладі вищої освіти, та завершується на етапі професійної діяльності, у межах якої відбувається трансформація цього процесу в професійне самовизначення та зростання. [24, с. 26]. Професійно-педагогічна адаптація молодого вчителя закладу загальної середньої освіти у процесуальному аспекті являє собою процес активної взаємодії особистості вчителя і професійного середовища, що забезпечує ефективність професійної діяльності вчителя і виступає основою його професійного саморозвитку і самовдосконалення [8].

Науковці виокремлюють такі різновиди професійної адаптації:

- 1) за етапом включення до професійного середовища (підготовча та безпосередня (первинна; вторинна));
- 2) за переважанням у процесі професійної адаптації асиміляції чи акомодатії (переважно активна, переважно пасивна, змішана);
- 3) за вектором спрямованості (зовнішня, внутрішня, комбінована);
- 4) за рівнем усвідомленості адаптивних процесів (усвідомлена, неусвідомлена);
- 5) за рівнем стабільності структури особистості та соціально-професійних норм (нормальна, девіантна (неконформістська;

новаторська), патологічна);

б) за тривалістю, стійкістю результату (тимчасова ситуативна, стійка ситуативна, загальна стійка);

7) за домінуючим механізмом професійної адаптації (реадаптація, ідіоадаптація) [32].

Адаптацію визначають за критеріями адекватності або відповідності, найчастіше пов'язаними з професійно важливими характеристиками. У процесі адаптації виділяють три періоди:

– перший період (прийняття на роботу) пов'язаний із певними аспектами правового регулювання професійної діяльності та завершується її початком;

– другий період відображає цінності, що допомагають молодому фахівцеві адаптуватися до реальних умов професійної діяльності, на основі чого відбувається процес активного вступу молодого фахівця у професійне середовище;

– третій період розкриває здатність молодого фахівця сприймати вимоги професії, опанувати їх й адаптуватися до нових умов – умов професійної педагогічної діяльності, що забезпечує пошук компромісної адаптаційної стратегії, яка відповідає численним системі чинників професійної діяльності та може тривати до 2-3-х років [12].

Інші науковці виокремлюють чотири основні етапи адаптації особистості до професійної діяльності:

1. Перший етап передбачає формування в особистості базового психофізичного, морального й інтелектуального потенціалу, необхідного для ефективної професійної діяльності й передбачає профорієнтацію учнів, молоді, допрофесійну підготовку тощо.

2. Другий етап охоплює пошук найбільш прийнятних робочих місць із урахуванням особистісного трудового потенціалу і кон'юнктури на ринку праці, а також професійний відбір працедавцями претендентів на певні вакансії, укладання трудової угоди, що регламентує умови праці на

робочому місці.

3. Третій етап передбачає входження молодого фахівця в колектив, пристосування до режиму та організації праці, соціально-психологічних взаємин у трудовому колективі, оволодіння професійними навичками, характерними для певної організації, інтеріоризація культур і норм цієї організації.

4. Четвертий етап передбачає горизонтальну та вертикальну мобільність усередині організації, між підприємствами і професіями; входження молодого фахівця в систему неперервного професійного зростання та професійної творчості [29].

Однак процес адаптації молодого педагога до професійної діяльності має свої особливості. З огляду на це О. Петренко виокремлює такі етапи професійної адаптації молодого вчителя у закладі загальної середньої освіти:

1. Ознайомлення. На цьому етапі молодий фахівець одержує загальну інформацію про професійну діяльність, критерії оцінювання різноманітних дій, норми поведінки у колективі тощо.

2. Пристосування або формального вступу. На цьому етапі молодий учитель переорієнтовується, визнаючи основні елементи нової системи цінностей, при цьому зберігаючи багато власних переконань.

3. Асиміляція. На цьому етапі відбувається повне пристосування молодого фахівця до професійного середовища, ідентифікація з новим колективом.

4. Ідентифікація. На цьому етапі особисті цілі молодого фахівця ототожнюються з цілями педагогічного колективу [29].

М. Дьяченко і Л. Кандилович виділяють п'ять етапів у процесі професійної адаптації молодого фахівця до умов професійної діяльності:

- 1) пізнавальний етап;
- 2) етап навчання нових дій та способів поведінки;
- 3) етап психологічної переорієнтації;

4) етап формування навичок;

5) етап внутрішнього прийняття нових задач і умов діяльності [11].

Серед науковців існують різні погляди як на етапи та тривалість періоду професійної адаптації, так і на зміст різних етапів. В одних дослідженнях адаптаційний процес майбутнього фахівця розпочинається ще зі шкільних років і завершується лише після закріплення особистості на виробництві та в колективі. В інших дослідженнях місця, яке займає професійна адаптація особистості в процесі її професіоналізації наголошується на тому, що починається адаптаційний період із перших днів реальної професійної діяльності молодого фахівця і закінчується протягом перших 3-6 років професійної діяльності [18].

Основні етапи професійної адаптації особистості, які орієнтовно виділяють у своїх наукових працях дослідники, та їхню характеристику подано в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

**Підходи вчених до виділення етапів професійної адаптації
молодого фахівця до умов професійної діяльності**

Автор періодизації	Етапи професійної адаптації	Характеристика етапів професійної адаптації
Л. Макарова, О. Фролов, С. Хомочкіна	підготовчий (початковий) етап	Відіграє важливу роль в успішності всієї професійної адаптації, характеризується набуттям майбутнім фахівцем професійної освіти, а завершується отриманням диплома і вибором місця професійної діяльності.
	етап безпосередньої адаптації	Відбувається на робочому місці, в умовах реальної професійної діяльності. Його успішність залежить від ефективного

		перебігу підготовчого етапу професійної адаптації вчителя.
О. Сазонов	попередній	Містить у собі період виховання та навчання в сім'ї і школі. Він важливий з огляду на формування професійних інтересів та установок, мотивів вибору професії, тому його часто називають проф-орієнтаційним.
	підготовчий	Період професійного навчання особистості за певною спеціальністю.
	основний	Період початку реальної трудової діяльності.
М. Свиридов	початковий етап	Охоплює, як правило, професійну підготовку та перший рік роботи педагога
	етап середньої адаптованості	Такий етап професійної адаптації настає у молодого фахівця, який працює від 2 до 3 років.
	етап високої адаптованості	Розпочинається після трьох років роботи характеризується в професійно-трудої діяльності повним оволодінням професією, високим рівнем кваліфікації, творчим виконанням професійної ролі й участю в раціоналізації праці; у сфері суспільної діяльності – змістовною суспільною творчою активністю; у сфері міжособистісних відносин – високим соціометричним статусом працівника.

Об'єктивним показником професійно-педагогічної адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності є ефективність цієї професійної діяльності, що інтегрує в собі:

- 1) успішність виконання всіх видів роботи (навчальної, методичної, організаційної);
- 2) зростання кваліфікації;
- 3) успішність взаємодії зі учнями, їхніми батьками, колегами по роботі, адміністрацією закладу освіти;
- 4) здатність молодого фахівця уникати ситуацій, які створюють загрозу для освітнього процесу, й ефективно долати загрозу, яка виникла;
- 5) здійснення професійної діяльності без значущих порушень фізичного та психічного здоров'я [6].

Суб'єктивним показником професійно-педагогічної адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти є його професійна адаптованість, яка інтегрує в собі:

- зростання гармонійності у співвідношенні між суб'єктивними цілями і кінцевими результатами праці фахівця;
- зростання позитивного ставлення викладача до професійної діяльності та професійного середовища;
- зростання позитивного ставлення до себе, що виявляється в підвищенні рівня професійних самооцінок в рамках професійного аспекту «Я-Концепції».

Отже, проблема адаптації молодого педагога закладу загальної середньої освіти до умов професійної діяльності є загальнонауковою, пов'язана із пошуком нових шляхів формування активної особистості. Визначено, що загалом під адаптацією дослідниками розуміється не лише відповідний процес, але і його кінцевий результат, що має прояв у стані адаптованості особистості молодого фахівця до нового середовища та умов професійної педагогічної діяльності.

Висновки до розділу 1

У результаті виконання першого завдання дослідження розкрито сутність понять «адаптація», «професійна адаптація», «професійно-педагогічна адаптація» та «професійно-педагогічна адаптованість молодого вчителя», а також визначено етапи професійної адаптації молодих вчителів.

Професійну адаптацію молодих вчителів закладів загальної середньої освіти у розділі розглянуто як процес досягнення оптимального співвідношення між вимогами, що висуваються суспільством до професії вчителя в цілому, і їх реалізацією в педагогічній діяльності молодого фахівця в умовах конкретного закладу загальної середньої освіти. Акцентовано на тому, що професійна адаптованість молодого вчителя закладу загальної середньої освіти є інтегрованим показником результату професійної адаптації педагога. Вона (професійна адаптованість) визначається як стан здатності до продуктивної професійної педагогічної діяльності, реалізації власного професійного потенціалу відповідно соціальних очікувань.

Одночасно професійна адаптивність розглядається науковцями як якість особистості молодого фахівця, що засвідчує абсолютну чи відносну гармонію між суб'єктивними цілями цього фахівця і кінцевими результатами його професійної діяльності. Результатом цього процесу є сформоване позитивне ставлення особистості до такої діяльності і до самої себе.

Характерними рисами успішної адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти є: активний характер процесу адаптації; зміна характеристик адаптованої особистості; необхідність даного процесу для успішного функціонування і розвитку молодого вчителя в мінливих умовах закладу загальної середньої освіти.

Отже, адаптація молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності є одним із механізмів, що забезпечують його включення у педагогічну діяльність, і одночасно особливим якісним її станом.

РОЗДІЛ 2.

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ МОЛОДОГО ВЧИТЕЛЯ ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Роль та функції практичного психолога у забезпечення успішної адаптації молодих педагогів до професійної діяльності

Одним із державних пріоритетів у сфері освіти визначено особистісно-зорієнтоване навчання і виховання, що вимагає суттєвої психологізації освітнього процесу шляхом підвищення психологічної компетентності всіх його суб'єктів: школярів, їхніх батьків, педагогів та адміністрації школи. Роль вчителя суттєво змінилася в межах реалізації Концепції Нової української школи. З огляду на це особлива роль покладається і на практичного психолога. Психологічна служба закладу загальної середньої освіти має функціонувати як єдина система, що сприяє створенню умов для успішної адаптації молодих педагогів, забезпечення когнітивного й соціального розвитку кожної особистості – суб'єкта освітнього процесу, збереження психічного здоров'я й надання психологічної підтримки всім учасникам освітнього процесу [6].

У зазначеному контексті йдеться про створення всебічно розвиненої системи психологічної підтримки зі зміною підходів до ролі та змісту діяльності практичного психолога у школі, з визначенням нових завдань практичного психолога.

Практичний психолог у закладі загальної середньої освіти має забезпечити своєчасне і систематичне вивчення професійного розвитку молодого вчителя, мотивів його професійної діяльності й поведінки з урахуванням інтелектуальних, фізичних, гендерних та інших індивідуальних особливостей, сприяти створенню умов для успішної адаптації до професійної діяльності, виконання освітніх та виховних

завдань закладу освіти [7].

Психологічний супровід молодого вчителя є важливим компонентом діяльності практичного психолога. Отже метою діяльності психологічної служби закладу загальної середньої освіти є сприяння створенню умов для професійного розвитку молодого вчителя, сприяння збереженню його психічного здоров'я, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки [5].

У зазначеному контексті йдеться про створення атмосфери довіри, взаєморозуміння, підтримки та єдиних вимог щодо організації та здійснення психологічного супроводу. Необхідно вжити заходів щодо підвищення рівня обізнаності педагогічної громадськості з питань діяльності психологічної служби, формувати психологічну культуру всіх учасників освітнього процесу, сприяти формуванню у педагогів психологічної готовності до змін та освітніх інновацій, створювати сприятливі умови щодо адаптації молодих педагогів до професійної діяльності.

Основними завданнями психологічної служби по відношенню до молодого педагога мають бути:

- сприяння особистісному, інтелектуальному, фізичному і соціальному розвитку молодого педагога шляхом завдяки організації психологічного супроводу з використанням ефективних психолого-педагогічними технологій;
- сприяння зростанню рівня психологічної безпеки;
- надання психологічної і соціально-педагогічної допомоги у ліквідації забруднень, з якими стикається молодий педагог у професійній діяльності протягом перших років роботи;
- збереження та зміцнення психічного і соціального здоров'я кожного педагога [10].

Отже, основними функціями психологічної служби у контексті забезпечення психологічного супроводу адаптації молодого педагога до

професійної діяльності є:

1) діагностично-прогностична, що передбачає психолого-педагогічне вивчення, оцінку особливостей діяльності, чинників становлення особистості молодого педагога як фахівця, його індивідуального професійного розвитку;

2) організаційно-методична, що містить у собі визначення мети, завдань, стратегії, планування діяльності психологічної служби та координація взаємодії молодого вчителя, досвідчених педагогів та адміністрації закладу освіти щодо забезпечення умов для успішної професійної адаптації;

3) корекційно-розвивальна, що передбачає систему впливів, спрямованих на подолання виниклих проблем, труднощів, негативних емоційних станів тощо у молодих фахівців; здійснення ефективних психолого-педагогічних заходів з метою усунення недоліків та забруднень, що виникають у професійній діяльності молодих педагогів, подолання різних форм невиправданої поведінки; сприяння розвитку освітніх, інтелектуальних, загальних, спеціальних та соціальних здібностей, формування мотивації до професійно-педагогічної діяльності у молодих педагогів протягом перших років їх роботи в закладі освіти; надання психолого-педагогічної допомоги педагогічному колективу з метою пошуку кращих шляхів та способів професійної взаємодії з молодими педагогами;

4) консультативна, яка передбачає надання допомоги у розв'язанні проблем щодо розвитку психологічної і соціальної компетентності молодих педагогів;

5) просвітницько-профілактична, що передбачає поширення психологічних знань, виявлення фактів порушення прав молодого вчителя, вжиття заходів щодо подолання негативних чинників, які впливають на успішну професійну адаптацію, моральний та соціальний розвиток молодого фахівця, профілактика та попередження негативних впливів,

пропаганда здорового способу життя тощо;

б) соціально-захисна, що спрямовується на здійснення соціально-педагогічного супроводу молодого педагога, якщо ін. опинився у складних життєвих обставинах, перебуває у кризових ситуаціях, захист його конституційних прав і статусу, законних інтересів учасників освітнього процесу в цілому й молодого педагога зокрема [14].

З огляду на зазначене, практичному психологу закладу загальної середньої освіти необхідно усвідомити свою важливу роль у період змін та впровадження інновацій у систему освіти, організувати такий психолого-педагогічний супровід адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності, за якого молодий фахівець зможе справді якісно розкрити свій професійний потенціал.

Отже, для успішного подолання труднощів, що її відчуває у процесі професійної адаптації молодий учитель закладу загальної середньої освіти вагомим значенням набуває ефективна організація управління процесом адаптації молодого фахівця, що полягає в комплексному підході до психолого-педагогічного супроводу, інтеграції різних методів та технологій роботи з молодими вчителями з метою вироблення у них узагальненого способу професійної діяльності [14].

Функціями управління адаптацією молодого вчителя є:

- діагностична, яка передбачає діагностування особистісних якостей та здібностей молодих учителів;
- професійно-освітня, що полягає в удосконаленні професійних умінь та навичок молодого педагога закладу загальної середньої освіти;
- оцінювально-прогностична, змістом якої є діагностування рівня професійної компетентності молодого фахівця та прогнозування напрямів її розвитку;
- аналітична, що забезпечує здатність молодого педагога закладу загальної середньої освіти аналізувати шкільну документацію;
- організаційно-координаційна, що передбачає створення

необхідних умов для професійного розвитку молодого педагога;

- регулятивно-корекційна, що сприяє здатності аналізу та корегувати зміст професійної діяльності молодого вчителя закладу загальної середньої освіти;

- контролююча, що забезпечує вміння практичного психолога закладу освіти здійснювати контроль за станом професійного розвитку молодого фахівця [21].

Отже основним завданням практичного психолога закладу освіти в контексті організації роботи з молодим вчителем полягає у наданні йому психологічної допомоги, що сприяє проходженню адаптаційного етапу, який має завершитися достатнім рівнем адаптованості, розвитку професіоналізму, креативності, творчості молодого вчителя, що є запорукою здійснення освітніх перетворень.

2.2. Форми роботи практичного психолога з молодим педагогом закладу загальної середньої освіти щодо забезпечення його успішної адаптації до професійної діяльності

Професійне становлення молодого вчителя закладу загальної середньої освіти умовно відбувається протягом трьох етапів професійної адаптації:

- на першому етапі здійснюється ознайомлення молодого вчителя з вимогами до професійної діяльності, зіставлення рівня готовності до роботи у закладі освіти з вимогами цього закладу;

- другий етап пов'язаний із процесом подолання труднощів освітньої діяльності й початком формування педагогічної майстерності молодого вчителя;

- третій етап являє собою період високої адаптованості, що є результатом ефективності діяльності молодого вчителя на попередньому етапі, для якого характерний високий рівень самостійності молодого вчителя, його творчий підхід до організації та здійснення освітнього процесу

[21].

На всіх трьох етапах молодий учитель закладу загальної середньої освіти відчуває суперечності між зростаючими вимогами до професійної майстерності та недостатнім рівнем власної кваліфікації. Тому вчитель-початківець потребує особливої уваги з боку адміністрації, педагогічного колективу та практичного психолога закладу освіти, який здійснює психологічний супровід професійної адаптації.

Під психологічним супроводом адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти до професійної діяльності слід розуміти цілеспрямований процес, що містить у собі аналіз розвитку та корекції педагогічної діяльності фахівця на етапі його входження у професійне середовище. Здійснення психологічного супроводу молодого фахівця у процесі його адаптації до професійної діяльності спрямоване на виконання комплексу завдань, а саме:

- виявлення професійних якостей молодих фахівців за результатами здійсненої діагностики з метою визначення ступеня готовності до професійної діяльності, мотивації до неї, якостей, що можуть утруднювати чи полегшувати процес професійної адаптації;

- сприяння створенню сприятливого середовища у педагогічному колективі, що є одним із чинників успішної професійної адаптації молодого вчителя;

- попередження виникнення у молодого вчителя проблемних ситуацій та труднощів;

- сприяння налагодженню міжособистісних взаємин молодого вчителя зі школярами, їхніми батьками, колегами по роботі, адміністрацією закладу загальної середньої освіти, кожним окремо взятим учителем та педагогічним колективом у цілому;

- підвищення мотивації молодого фахівця до професійної педагогічної діяльності [26].

Окрім того психологічний супровід професійної адаптації молодого педагога передбачає організовану взаємодію суб'єктів професійної діяльності – вчителя-початківця, його наставника – досвідченого педагога закладу освіти та практичного психолога. Зазначена взаємодія спрямована на надання допомоги молодим вчителям у професійній діяльності для переходу з одного на інший рівень професійної адаптації. Одним із найважливіших напрямів оптимізації педагогічної взаємодії є підготовка до неї самих суб'єктів, формування у них готовності та здатності організовувати взаємодію на найвищому – суб'єкт-суб'єктному рівні [48, с. 2], що передбачатиме рівноправність суб'єктів взаємодії (молодого педагога, його наставника та практичного психолога закладу освіти) та особистісну орієнтованість.

Успішність перебігу процесу професійної адаптації молодого вчителя багато в чому залежить від того, наскільки систематичною є його практична діяльність, а також наскільки регулярною є діяльність практичного психолога, спрямована на допомогу в адаптації до професійного середовища. Комплексне формування професійної адаптації молодого фахівця можливе лише на основі залучення механізмів розвитку особистості студента як суб'єкта педагогічної діяльності, де задіяні внутрішні механізми професійного саморозвитку й самореалізації [30].

Зважаючи на те, що молодий учитель розглядається у сучасному освітньому просторі як доросла людина, основою психологічного супроводу професійної адаптації цієї категорії педагогічних кадрів мають бути провідні положення андрагогічного підходу, а саме:

- розкриття закономірностей, психолого-педагогічних чинників успішної професійної адаптації;

- урахування особливостей процесу стимулювання й мотивації професійної діяльності, а також вдосконалення професійної майстерності, розвитку інтегральної, загальних та професійних компетентностей молодого вчителя;

– актуалізація у процесі професійної адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти його особистісного досвіду, створення сприятливих умов для самоактуалізації особистості у межах її професійної діяльності;

– створення такої моделі професійної діяльності, яка орієнтована на креативність, самомотивацію, саморозвиток молодого вчителя та закладає основи навчання впродовж життя [18].

Молодий учитель характеризується такими специфічними особливостями, як: усвідомлення своєї самостійності, самокерованості, наявність різних видів досвіду, готовність до навчання, прагненням швидкої реалізації отриманих у закладі вищої освіти знань. Тому психологічний супровід професійної адаптації молодого вчителя має здійснюватися з урахуванням таких андрагогічних принципів:

- 1) пріоритет самостійного прояву ініціативи й активності;
- 2) принцип співпраці у межах надання психолого-педагогічної допомоги (організація процесу професійної взаємодії між молодим педагогом, його наставником та практичним психологом закладу загальної середньої освіти);
- 3) принцип опори на досвід молодого вчителя (використання життєвого (побутового, соціального, професійного) досвіду);
- 4) індивідуалізація підходу до кожного педагога (створення практичним психологом індивідуальної програми входження у професійну діяльність, орієнтованої на конкретні потреби і цілі особистості, визначені за результатами діагностики);
- 5) системність психологічного супроводу (дотримання відповідності цілей, змісту, форм, методів, засобів психологічної допомоги молодому фахівцеві на різних етапах його професійної адаптації, адекватне оцінювання результатів професійної діяльності);
- 6) контекстність психологічного супроводу (спрямування психологічної допомоги на конкретні, життєво важливі для молодого

вчителя цілі, орієнтація на досягнення конкретної мети), побудова психологічного супроводу на принципі актуалізації результатів професійної діяльності (невідкладне застосування на практиці набутих молодих фахівцем професійних знань, умінь, навичок, якостей);

7) принцип усвідомленості (усвідомлення молодим фахівцем всіх параметрів процесу професійної адаптації і своїх дій щодо організації професійної діяльності в межах адаптаційного періоду [24].

Отже особливості професійної адаптації молодого вчителя закладу загальної середньої освіти мають стати основою його психологічного супроводу. Для успішного пристосування молодих фахівців до умов праці професійної діяльності їм необхідна постійна підтримка, методична та психологічна допомога, яка б нівелювала психологічну дезадаптації молодих фахівців. Основне завдання такої підтримки – сприяти розкриттю особистісного адаптаційного потенціалу молодого педагога на етапі його входження в професію [13, с. 53].

Конструктивне розв'язання проблеми професійної адаптації молодого вчителя передбачає інтеграцію різних форм його підтримки.

Провідними колективними формами підтримки професійної адаптації молодого вчителя у закладі загальної середньої освіти є функціонування:

- шкіл молодого вчителя;
- шкіл педагогічної майстерності;
- шкіл педагога-початківця;
- шкіл адаптації молодого вчителя;
- клубу спілкування молодих спеціалістів тощо.

Метою діяльності таких форм роботи є підвищення рівня професійно-педагогічної компетентності молодих педагогів, розвиток у них уявлення про педагогічну діяльність як рефлексивне управління освітнім процесом; здатність до самоуправління власною професійною діяльністю; допомога молодим фахівцям в опануванні механізмами використання особистісного потенціалу для вирішення педагогічних завдань, оволодіння елементами

педагогічної техніки; визначення оптимальних засобів й напрямів професійного самовдосконалення [29].

Забезпечення такої підтримки передбачає застосування інноваційних технологій навчання для молодих педагогів.

Доцільність використання тренінгових технологій для полегшення адаптаційного процесу молодого вчителя зумовлюються необхідністю врахування таких аспектів:

– мотивувальних (забезпечення психологічної готовності до педагогічної діяльності);

– освітніх (постійне вдосконалення необхідних професійних умінь та навичок);

– розвивальних (розкриття творчого потенціалу молодого педагога у межах адаптаційного періоду);

– комунікативних (формування в молодого вчителя закладу загальної середньої освіти прагнення до співпраці з практичним психологом та адміністрацією закладу з високим рівнем довіри);

– релаксаційних (зняття емоційної напруги, що супроводжує психологічний стан молодого вчителя у зв'язку з великою вірогідністю наявності в нього невпевненості у власних діях, очікуванням невдачі, боязню у побудові професійного спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами по роботі, адміністрацією закладу освіти) [33].

З урахуванням зазначених вище аспектів практичним психолог використовує різні види тренінгів. Їх зміст представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристика тренінгових форм роботи з молодими педагогами

Вид тренінгу	Мета тренінгу	Зміст тренінгу
<i>Мотиваційний тренінг.</i>	Розвиток мотивації до діяльності, підвищення інтересу до педагогіч-	Надання практичних рекомендацій щодо пристосування до нових умов роботи, педаго-

Продовження табл. 2.1

	<p>ної праці, формуванні потреби в професійному зростанні, усвідомлення себе з позиції індивідуальності в «Я-концепції», стимулювання внутрішніх ресурсів до професійного вдосконалення і розвитку.</p>	<p>гічного колективу, учнів, уміння керувати своїм професійним розвитком, здійснення методичної діяльності тощо (вправи: «Формування позитивного Я-образу»; «Розвиток впевненості у своїх здібностях»; «Актуалізація інтересу до педагогічної діяльності»; «Створення власної ситуації успіху»; «Розмова зі своєю професією» тощо.)</p>
<p><i>Навчальний тренінг.</i></p>	<p>Вдосконаленні знань, навичок учителя щодо здійснення педагогічної діяльності, формування його професійної майстерності відповідно сучасних вимог</p>	<p>Реалізація потреби фахівця у професійному розвитку, відпрацювання вмінь використовувати власний психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, опанувати елементами внутрішньої та зовнішньої педагогічної техніки, оволодіння раціональними способами поведінки, спрямованими на ефективну реалізацію обраних методів і прийомів освітньої роботи (вправи: «Я й аудиторія»; «Знаєш, вмієш – передай далі»; «Чи знаєте Ви дидактику?»; «Моделі діяльності вчителя на основних видах навчальних занять»; «Моделі діяльності вчителя під час</p>

Продовження табл. 2.1

		вирішення педагогічних задач» тощо).
<i>Розвивальний тренінг</i>	Формування готовності молодого вчителя до здійснення професійно-педагогічної діяльності, що відповідає меті – творчому розвитку учнів, реалізації та самореалізації його природних задатків і можливостей в освітньому процесі	Активізація творчого потенціалу молодого вчителя, стимулювання прагнення до пізнання, усвідомлення стратегії професійного та особистісного розвитку, підвищення психолого-педагогічної культури, рівня професійної компетентності та педагогічної майстерності (вправи: «Професійне цілепокладання»; «Карта бажань»; «Мрія та мета»; «Моє професійне кредо»; «Я хочу змінити в собі...»; «Шлях до себе»; «Який твій творчий потенціал?» тощо).
<i>Комунікативний тренінг</i>	Удосконалення комунікативних умінь у межах освітнього процесу, підвищення рівня комунікативної компетентності	Відпрацювання молодим учителем навичок ефективного спілкування як складника його педагогічної майстерності, встановлення і регуляція стосунків між учителем і учнем, забезпечення гуманістичної спрямованості їх взаємодії, вироблення індивідуального стилю спілкування, розвиток навичок конструктивної поведінки в конфліктних ситуаціях (вправи: «Най-

Продовження табл. 2.1

		нудніша розповідь»; «Суперечка за присутності свідка»; «Як відповідати у різних ситуаціях»; «Діалог»; «Передача інформації»; «Вислухай – поверни» тощо).
<i>Релаксаційний тренінг</i>	Збереження та зміцнення професійного здоров'я молодого вчителя	Розвиток здатності володіти собою, вміння управляти власними емоціями, оволодіння навичками саморегуляції та релаксації, подолання наслідків стресових ситуацій, зняття емоційної напруги, запобігання можливого стресу (вправи: «Психологічна гімнастика»; «Психологічне налаштування»; «Самоконтроль зовнішнього прояву емоцій»; «М'язова релаксація», «Внутрішній промінь» тощо).

Психологічний супровід адаптації молодого вчителя до професійної діяльності спрямовується на створення умов гармонійного професійного розвитку, завдяки формуванню позитивного ставлення та психологічної готовності до професійної діяльності, успішному освоєнню молодим фахівцем професійної ролі вчителя як наставника, коуча, тьютора. Здійснення психологічного супроводу адаптації молодого вчителя до професійної діяльності спрямовано на:

– виявлення професійної мотивації молодого фахівця та, за необхідності, вчасне стимулювання її з метою вироблення у нього ціннісного

ставлення до професійної діяльності;

– виявлення та подолання у молодого вчителя психолого-педагогічних бар'єрів, труднощів та попередження можливих педагогічних конфліктів чи конфліктних ситуацій;

– розкриття фізіологічних та психологічних ресурсних можливостей молодих фахівців та виявлення їх професійних якостей, що сприяють успішній професійній адаптації [39].

Отже, професійна адаптація являє собою важливий етап самовизначення молодого вчителя, оскільки у період адаптації до професійної діяльності здійснюється формування його професійних установок, потреб, інтересів, відбувається пристосування фахівця-початківця до особливостей педагогічної діяльності, нового соціального оточення та умов праць. Професійна адаптація молодого вчителя набуває ефективності за умови врахування її особливостей, здійснення управління цим процесом з боку адміністрації та практичного психолога закладу освіти.

Висновки до розділу 2

Психологічний супровід адаптації молодого вчителя у закладі загально середньої освіти до умов професійної діяльності виступає особливою технологією діяльності практичного психолога та містить у собі систему організаційних, діагностичних, навчальних та розвивальних заходів. Модель психологічного супроводу молодих фахівців у кожному закладі освіти має свої особливості у процесі відбору й використання форм, методів, змісту, цілей і завдань.

Метою психологічного супроводу адаптації молодих фахівців на ранніх етапах професійної діяльності є повноцінна реалізація професійно-психологічного потенціалу особистості недосвідченого педагога та задоволення потреб суб'єкта діяльності. Провідними завданнями, що їх необхідно вирішити у процесі здійснення психологічного супроводу молодого педагога такі:

- надання допомоги в особистісній та соціально-педагогічній адаптації;
- включення молодих фахівців до самоосвітньої та дослідницької діяльності;
- розвиток професійного мислення і готовності до інноваційних перетворень у професійній діяльності;
- попередження найбільш типових помилок, суперечностей та труднощів в організації навчальних занять та пошук можливих шляхів їх подолання;
- надання допомоги в пізнанні й творчому впровадженні в освітній процес досягнень педагогічної науки і передового досвіду;
- стимулювання та розвиток індивідуального стилю творчої діяльності.

Зроблено висновок, що одним з головних завдань психологічного супроводу адаптації молодого педагога до професійної діяльності є не лише надання своєчасної допомоги й підтримки молодому фахівцеві, але і надання йому інформації та рекомендацій, розвиток навичок самостійно долати труднощі процесу адаптації, відповідально ставитися до свого професійного становлення, сприяння прагненню стати повноцінним суб'єктом свого професійного життя.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Результати здійсненого дослідження дозволили робити наступні висновки.

Відповідно першого завдання дослідження, шляхом аналізу актуальних наукових джерел було уточнено сутність категорій «адаптація», «адаптаційна поведінка», «професійна адаптація», «адаптованість». Акцентовано увагу на тому, що науковці розглядають адаптацію як активний усвідомлений процес пристосування особистості до змінних умов життєдіяльності, набуття і вироблення нею адаптивних механізмів, здатних встановлювати на певних етапах відносну рівновагу із соціумом. Метою процесу адаптації є адаптована до соціуму особистість, яка не лише реагує на зовнішні зміни, а й бере активну участь у виробленні адаптивних механізмів.

Науковцями виокремлено такі сутнісні ознаки адаптації:

- 1) вона функціонує на соціологічному, психологічному, педагогічному та фізіологічному рівнях;
- 2) є результатом пристосуванням самоорганізованих систем до мінливих умов середовища;
- 3) успішна адаптація особистості реалізується шляхом засвоєння нею провідного виду діяльності.

Відповідно другого завдання дослідження було розкрито етапи адаптації вчителя – молодого фахівця закладу загальної середньої освіти. Основними фазами професійної адаптація молодого вчителя є професійна дезадаптація (від перших трьох до шести місяців праці), що характеризується гострою реакцією всіх підсистем особистості на нові вимоги й умови професійної діяльності; професійна неадаптація (від шести місяців до одного року), характерною рисою якої є поступове зниженням психологічного напруження, формування стимулів для професійного та особистісного зростання; власне професійна адаптація (до трьох років праці),

що характеризується досягненням внутрішньої гармонії між «Я-особистісним» та «Я-професійним» педагога, між вимогами й умовами педагогічної діяльності в освітньому закладі та його власними можливостями.

Зроблено висновок, що для успішної адаптації молодих фахівців до нових умов праці їм необхідна постійна підтримка, методична та психологічна допомога, яка б протидіяла психологічній дезадаптації. Основне завдання такої підтримки – сприяти розкриттю особистісного адаптаційного потенціалу молодого педагога на етапі його входження в професію.

Відповідно третього завдання дослідження було розкрито зміст психологічного супроводу адаптації молодих педагогів до професійної діяльності, що базується на комплексному підході, інтеграції різних методів та технологій роботи з молодими фахівцями з метою вироблення в них узагальненого способу професійної діяльності. Функціями такого супроводу є: діагностична, професійно-освітня, оцінювально-прогностична, аналітична, організаційно-координаційна, регулятивно-корекційна, контролююча.

Конструктивне розв'язання проблеми професійної адаптації молодого вчителя передбачає інтеграцію різних форм його підтримки. Традиційними колективними формами підтримки професійної адаптації молодого вчителя є функціонування: спеціальних курсів підвищення кваліфікації; шкіл молодого вчителя; шкіл педагогічної майстерності; шкіл педагога-початківця; шкіл адаптації молодого вчителя; клубу спілкування молодих спеціалістів тощо.

Особливу роль у забезпеченні успішної адаптації молодих педагогів до професійної діяльності відіграють тренінгові технології, що сприяють полегшенню адаптаційного процесу молодого вчителя. Їх використання зумовлюється необхідністю врахування таких аспектів: мотивувальних (психологічна готовність до педагогічної діяльності); навчальних (удосконалення необхідних умінь та навичок); розвивальних (розкриття

творчого потенціалу); комунікативних (формування прагнення до співпраці з високим рівнем довіри); релаксаційних (зняття емоційної напруги).

У межах здійсненого дослідження зроблено висновок, що професійна адаптація молодого вчителя є процесом активної взаємодії особистості і соціального середовища з метою досягнення таких стосунків між ними, які найбільшою мірою забезпечують ефективність педагогічної діяльності, розвиток шкільного колективу та особистісну задоволеність професійною самореалізацією

СПИСОК ВИКОРИСТАНИ ДЖЕРЕЛ

1. Абсалямова Я. В. Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». К., 2015. 20 с.
2. Афанасьєва Н., Перелигіна Л. А. Теоретико-методологічні основи соціально-психологічного тренінгу: навчальний посібник. Харків : ХНАДУ, 2015. 315 с.
3. Байбекова Л. О. Педагогічні умови адаптації майбутніх філологів до професійної діяльності. *Педагогіка та психологія*. 2016. Вип. 55. С. 117-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2016_55_15
4. Бех І. Д. Становлення професіонала в сучасних соціальних умовах. Теорія і практика управління соціальними системами. Харків: Вид-во НТУ «ХПИ», 2008. № 2. С. 109–115.
5. Белан Т. Г. Професійна адаптація майбутніх учителів технологій в процесі педагогічної практики: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2014. 19 с
6. Белан Т. Г. (2019). Особливості професійної адаптації молодого вчителя технологій до умов педагогічної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*, 2019. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VchdpuP_2019_120_26.pdf.
7. Бондаренко І. І. Психологічні умови ефективної професійної адаптації психологів-початківців: автореф. дис... канд. психол. наук. К., 2014. 19 с.
8. Браморщик, М. М. Соціальна адаптація у концепції К. Роджерса. *Соціальна робота і сучасність: теорія і практика : матеріали V міжнародної науково-практичної конференції* / [відпов. ред. Б. В. Новіков, І. І. Федорова, Л. М. Димитрова]. К. : ІОЦ Видавництво “Політехніка”, 2008. С. 92–93.
9. Васянович Г. П. Методологічні аспекти професійної адаптації

учнівської молоді у ПТНЗ. *Теоретичні основи професійної адаптації: збірник наукових праць* / [за ред. Г. П. Васяновича]. Львів, 2007. С. 11-29.

10. Галус О. Професійна адаптація особистості : концептуальні підходи, структура й основні характеристики. *Теоретичні основи професійної адаптації: збірник наукових праць* / [за ред. Г. П. Васяновича]. Львів, 2007. С. 30-51.

11. Галус О. М. Педагогічне управління адаптацією майбутніх учителів у системі ступеневої освіти: автореф. дис ... д-ра пед. наук. Київ, 2009. 44 с.

12. Горова О. Професійна адаптація як соціально-психологічна стратегія особистості в процесі освітніх та суспільних реформ. *Психологічні науки: проблеми і здобутки*. Вип.1. 2017. с. 39–52.

13. Гура С. О. Організаційно-педагогічні умови адаптації май-бутніх інженерів-педагогів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04: спец. «Теорія та методика професійної освіти»; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Х., 2004. 20 с.

14. Дербеньова А. Довідник педагога-початківця. Харків: Вид. група «Основа». 2016. 160 с.

15. Драйден Г. Революція в навчанні ; пер. з англ. Мирослава Товкало. Київ : Літопис, 2011. 542 с.

16. Енциклопедії сучасної України. URL: <http://esu.com.ua/searcharticles.php?id=42642>

17. Замятна О. Л., Мартиненко С. М. Професійна адаптація вчителів початкової школи до умов практичної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Тенденції та перспективи розвитку науки і освіти в умовах глобалізації : Матеріали ІХ Міжнар. науково-практ. інтернет-конференції : зб. наук. пр.* Переяслав-Хмельницький, 2015. Вип. 9. С. 148–150.

18. Замятна О. Л. Реалізація психолого-педагогічного супроводу майбутніх учителів початкових класів у процесі їхньої професійної адаптації. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки*, 2020. Вип. 2 (43). С. 37-43.

19. Іванюк Г. І., Дем'яненко В. І. Практико зорієнтована підготовка майбутнього вчителя початкової школи. *Освітлогічний дискурс*. 2016. № 2. С. 200 137–152. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osdys_2016_2_15
20. Кільова Г. (2018). Форми і види адаптації педагогічних працівників в загальноосвітньому навчальному закладі. *Теорія та методика управління освітою*, 2000. URL: http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_9/20.pdf
21. Кириченко В. В. Становлення особистісної ідентичності у процесі професійної адаптації: дис. ... канд. псих. наук : 19.00.03. Київ, 2014. 255 с.
22. Кокурн О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія. К.: Міленіум, 2014. 265 с.
23. Концепція Нова українська школа. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
24. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України № 988-р від 14 груд. 2016 р. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-%D1%80#Text>.
25. Кордонська А. Професійна адаптація молодого викладача. URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-material-profesiyna-adaptaciya-molodogo-vikladacha-53461.html>
26. Крецька Ю. А. Педагогічні умови адаптації майбутніх учителів іноземної мови до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2014. 20 с.
27. Крушельницька, Я. В. Фізіологія і психологія праці : навчальний посібник. К.: КНЕУ, 2000. 232 с.
28. Кулик С.М. Психологічні особливості управління професійною адаптацією вчителів: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 "Соціальна психологія". К., 2014. 20 с.

29. Лученцова І. С. Особливості професійної адаптації студентів педагогічного вищого навчального закладу. *Педагогіка формування творчої 205 особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр.* Запоріжжя : Класичний приват. ун-т. 2014. Вип. 36. С. 565–569.

30. Монь А. Ідеї неперервної педагогічної освіти у наукових поглядах О. Г. Мороза. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти.* Харків: НТУ «ХПІ». Вип. 43 (47), 2015. с. 236–246

31. Мосейчук, Ю., Курнишев, Ю. (2020). Педагогічні умови адаптації майбутніх учителів фізичної культури до професійної діяльності в закладах загальної середньої освіти. *Інноваційна педагогіка*, 2022, №4, 150-153. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_4/32.pdf

32. Музальов О. Теоретико-методичні засади професійної адаптації особистості у навчально-виховному процесі. *Педагогіка і психологія професійної освіти.* 2017. № 6. С. 130-139.

33. Ніколаєнко С. Проблема професійної адаптації викладача-початківця до роботи у вищому навчальному закладі. *Світогляд-Філософія-Релігія.* Вип. 5. Суми: ДВНЗ «УАБС НБ». 2014, с. с.22–32

34. . Панов М. С. Професійна адаптація та реадаптація в контексті професійної реалізації особистості в умовах сучасного соціуму. *Психологічний часопис.* 2019. Т. 5. № 11. С. 177–190.

35. Психолог у НУШ: радісно та впевнено руш! Путівник психолога в Новій українській школі / [заг. ред. Є. В. Афоніна, О. О. Заріцький, Н. В. Міщенко. Краматорськ : Витоки, 2018. 250 с.

36. Психологія праці та професійної підготовки особистості: навчальний посібник / [за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки]. Хмельницький : ТУП, 2011. 330 с.

37. Положення про психологічну службу у системі освіти України. Затверджено наказом МОН України від 22.05.2018 № 509. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18>

38. План заходів Міністерства освіти і науки України щодо розвитку психологічної служби системи освіти України на період до 2020 року. Затверджено наказом МОН України від 08.08.2017 № 1127. URL: <https://imzo.gov.ua/2017/08/08/nakaz-mon-vid-08-08-2017-1127-pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrajinschodorozvytku-psyholohichnoji-sluzhby-systemy-osvity-ukrajiny-na-period-do-2020-roku/>

39. Приходько Ю. О., Юрченко В. І. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. Київ : Каравела, 2012. 328 с.

40. Сахно О., Іванова Ю. Психологічний супровід допрофільної підготовки та профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. *Дидактика: теорія і практика*. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. С. 171–177.

41. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. К.: Вища школа, 2004. 335 с.

42. Хатунцева С. М. Педагогічні умови адаптації викладача-початківця до професійно-педагогічної діяльності у вищо-му навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 2004. 204 с.

43. Шара С. Професійна адаптація молодих викладачів закладів вищої освіти непедагогічного профілю: монографія. Полтава : ПУЕТ, 2018. 241 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для молодого вчителя

1. Чому Ви обрали професію вчителя?

- а) подобається робота з учнями;
- б) підходить режим і характер роботи вчителя;
- в) вирішальний вплив мала любов до даної спеціальності;
- г) під впливом бажання добути вищу освіту;
- г) під впливом інших чинників (яких?).

2. Чи хотіли б Ви перейти на іншу, непедагогічну роботу?

- а) так;
- б) ні;
- в) не знаю.

3. Чи подобається Вам робота у школі?

- а) так;
- б) байдуже;
- в) ні.

4. Що у Вашій роботі подобається найбільше?

- а) проведення уроків;
- б) позакласна робота з предмету;
- в) позакласна виховна робота;
- г) робота з батьками;
- г) методична робота;
- д) робота із самоосвіти;
- е) громадська діяльність.

5. Чи обрали б Ви знову для вступу, якби можна було повернути час, педагогічний вищий навчальний заклад?

- а) так;

б) не знаю;

в) ні.

6. Що викликає найбільше труднощів у Вашій роботі?

а) підготовка до уроків;

б) організація освітнього процесу;

в) спілкування з учнями, їхніми батьками, колегами, адміністрацією;

г) підготовка до виховної роботи;

г) проведення виховних заходів;

д) організація свого часу і праці;

е) ведення шкільної документації;

є) аналіз своєї діяльності, внесення відповідних коректив;

ж) інше (*що саме?*).

7. Як Ви оцінюєте свою підготовку до педагогічної праці?

а) фахову: цілком задоволений, задоволений, не задоволений;

б) з методики викладання: цілком задоволений, задоволений, не задоволений;

в) з організації спілкування: цілком задоволений, задоволений, не задоволений;

г) з виховної роботи: цілком задоволений, задоволений, не задоволений;

д) з уміння організувати свою працю: цілком задоволений, задоволений, не задоволений;

е) з інших боків (яких?).

8. Як Ви ставитеся до обраної професії?

а) задоволений цілком;

б) більше не подобається, ніж подобається;

в) байдуже;

г) більше подобається, ніж не подобається;

г) зовсім не подобається;

д) не можу визначитися.

9. Чи відчуваєте Ви потребу в контакті з більш досвідченими вчителями у школі?

а) так (з яких питань?);

б) не впевнений;

в) ні.

10. Чи необхідна Вам допомога колег?

а) так; (з яких питань)

б) не знаю;

в) ні.